

Наталія Жиртуєва

ЖИРТУЄВА Наталія Сергіївна – доктор філософських наук, доцент кафедри правознавства Севастопольського інституту банківської справи Української Академії банківської справи Національного банку України. Сфера наукових інтересів – релігієзнавство, філософія.

ТЕОРІЯ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ А.Г. МАСЛОУ В КОНТЕКСТІ ТАНТРИЧНОГО ВЧЕННЯ ПРО ПРОСВІТЛЕННЯ

У статті здійснюється порівняльний аналіз ідей індуїстського тантризму (шактизму) та теорії самоактуалізації А. Г. Маслоу. Робиться висновок, що «самоактуалізована людина» набуває рис просвітленої особистості.

***Ключові слова:** містика, тантризм, самоактуалізація, дихотомія, просвітлення.*

На сучасному етапі розвитку цивілізації ті проблеми, які пов'язані з матеріальною та духовною кризою суспільства, спонукають нас шукати шляхи виходу з неї. Тому відбувається звернення до світового релігійного досвіду, зокрема до тих учень, що набули статусу містичних. Актуальність дослідження їх досвіду спричинена необхідністю переосмислення тих цінностей, якими керується сучасне суспільство. За всіх часів містика сприймалася як найпогаємніша, сутнісна частина релігії, що спрямована на духовне перетворення й удосконалення людини, які набувають статусу «просвітлення» або «святості».

Гуманітарне знання, і, передусім, філософія та психологія ХХ та ХХІ сторіччя, стверджуючи необхідність розвитку і самовдосконалення особистості, знаходять у досвіді містичних учень, передусім, різноманіття теоретичних і практич-

них заходів для досягнення цієї мети. Однак існують певні відмінності між містичними вченнями щодо вибору основних засобів просвітлення. Зокрема, містичні вчення умовно можна поділити на дві групи. До першої належать ті, що вважають почуттєві бажання низькими, гріховними, такими, що постають перепонами на шляху просвітлення. Вони прагнуть приборкання бажань шляхом аскези з метою «спалити зерна» самого бажання, щоб воно не дало паростки. Представники іншої групи містиків, навпаки, вважають почуттєві бажання цілком природними для людини потягами, що втілені в людському тілі. До цієї групи належать такі відомі вчення, як індуїстський та буддійський тантризм, мусульманський суфізм, іудейська кабала, китайський даосизм та ін.

На нашу думку, можна простежити певні паралелі між ідеями містиків та вченням представника гуманітарної психології Абрахама Гарольда Маслоу. Звичайно, до досвіду цього всесвітньовідомого американського психолога зверталось чимало дослідників. Зокрема, К. Вілсон, С. Медді, М.Хоффман та ін. [7]. Однак, вони не досліджували творчість А. Г. Маслоу у контексті її зв'язку з містичними вченнями. Отже, метою статті постає здійснення порівняльного аналізу основних ідей індуїстського тантризму та теорії самоактуалізації.

Зауважимо, що *тантризм* (або *шактизм*) вважає почуттєві бажання первинною силою всесвіту. Саме тому це вчення не закликає своїх послідовників зрікатися бажань і займатися аскетичними психопрактиками. Наприклад, у тантризмі здійснюється аналіз фізіологічного аспекту природи бажань. По-перше, їх народження відбувається завдяки діяльності органів почуття людини. Тобто бажання виникають унаслідок прив'язаності до того, що вона відчуває. Стверджується, що фізичною основою бажань є велика численність електрохімічних імпульсів: чим сильніше їх подавляти, тим сильнішими вони стають. По-друге, бажання сприяють виділенню гормонів залозами внутрішньої секреції. Зміна

концентрації цих речовин у крові людини, що викликана пригніченням бажання, призводить до хімічних порушень і хвороб. Тантра також наголошує на існуванні духовного аспекту зречення від бажань. Це певний парадокс: щоб досягти відсутності бажань, людина повинна мати велике бажання позбутися бажань [2, с. 12]. І таке велике бажання теж може стати перешкодою на шляху просвітлення.

Тантризм учить, що бажання безпосередньо зв'язані з діяльністю *чакр* (від санскритського «колесо») – інформаційно-енергетичних центрів людини. Наприклад, перша чакра, *муладхара*, відповідає, переважно, за функцію фізичного виживання, за задоволення інстинктів. Друга чакра, *свадхістхана*, належить до сексуальної сфери та почуттєвих бажань. Третя, *маніпура*, відповідна за вираз сили та якості нашого Его. Четверта чакра, *анахата*, або чакра серця, пов'язана з співчуттям та некорисливою любов'ю. П'ята, *вішуддха*, відповідає за розвиток істинного внутрішнього голосу, що є свідченням звернення людини до Абсолюту, набуття вищих знань і розвитком її творчого потенціалу. Шосту чакру, *аджня*, часто називають «третім оком», і вона пов'язана з вищою мудрістю і розвитком інтуїції. Сьома чакра, *сахасрара*, перебуває поза межами всіх бажань. Вона символізує просвітлення і «злиття» з Абсолютом.

Зазвичай, більша частина бажань людини зосереджена на фізичному тілі та його комфорті (передусім, енергія рухається у межах трьох нижчих чакр). Як наслідок, люди постають рабами інстинктів та прив'язаностей до об'єктів чуттєвого світу, формують страх, стурбованість або пригніченість, тривогу, незадоволення, егоїстичність, страждання. Як зауважує Рам Дас, кожна «людина постає психологічною істотою, що ототожнюється зі своїми психологічними накопиченнями». Тобто для кожного з нас існує своя психічна реальність, яку ми створили у своїй свідомості: «Усе, що людина бачить, її життєвий досвід, на що звертає увагу, постає лише відображенням прив'язаностей». Чим більшою є наша реакція на ті чи інші слова,

події, тим більшою є прив'язаність до цієї сфери: «І поки існує будь-яке місце, де ви уразливі, світ знайде спосіб зштовхнути вас з ним лицем до лица» [6, с. 252; 310; 316].

Прив'язаності роблять людину нещасною, а тантризм навчає її мистецтва просвітлення шляхом гармонійної взаємодії всіх чакр.

Учення про чакри, як вважає Харіш Джохарі, постає «унікальним відкриттям Тантри, яке створює міст між матерією та розумом, тілом та духом, індивідуальним та універсальним; Тантра є цілісною системою, що використовує фізичні засоби для досягнення духовних цілей» [2, с. 15-16]. Така трансформація постає можливою, тому що свідомість притаманна матерії від самого початку свого існування.

Дійсно, як учить тантризм, спочатку була лише свідомість – не проявлений Абсолют – Брахман, що є вічним, блаженним духом (Параматман, Пуруша), який позбавлений усіх атрибутів. Він ушановується як творець, уседержитель і руйнівник світів. Водночас для того, щоб створити Всесвіт і стати виявленим Абсолютом (*Шивою*), Брахману була потрібна творча потенція, сила й енергія. Саме тому шиваїзм уводить поняття *Шакті* (або «сила, енергія; творча сила»), за допомогою якої Абсолют виявляє Себе, і «яка пронизує собою весь світ, як масло – сім'я сезаму» [4, с. 23-24]. Часто Абсолют символічно зображується у тантризмі у вигляді горошини, що під своєю зовнішньою оболонкою містить сім'я, що розділене на два. Це Шива-Шакті (Пуруша-пракріті, дух-матерія, статика-динаміка). Отже, процес творіння відбувається шляхом їх поступової поляризації.

Оскільки світ народжується зусиллями матеріального начала (Шакті), то він не може бути не сакральним. Усе, що виходить з богині, постає за своєю сутністю божественним. Баба Рам Дасс говорить: «Увесь Всесвіт, усі його форми, будь-яка форма є Мати. Усі ви – частина Матері. У Матері багато облич. Діва Марія, Дурга, Лакшмі, Калі. Одні гнівливі, інші ніжні». Саме тому тантризм закликає *прийняти всі* аспекти

реальності, бо людина здатна існувати й розвиватися, якщо вона живиться космічною енергією в усіх її формах: «Я живлюся Матір'ю... Мати – це шакті, сік, вібрація, енергія всесвіту. Я зростаю внутрішньо з усе більшою й більшою поживою. Я повинен поглинути Матір. Я пожираю все. Я пожираю насилля, красу. Я навіть поглинаю Калі, як і красу світу» [6, с. 237-238].

Проте, Тантра за своєю сутністю моністична, бо вірить в існування єдиної вищої сутності, що невідокремлена від Шакті й складає її ядро. Стверджується, що енергія може перетерпіти численні зміни, наприклад, жити нижчі чакри, але вона залишається незмінною за сутністю. Отже, для просвітленої людини не існує дихотомії нижчого та вищого, матеріального та духовного, буденного й священного.

Ідеї тантризму в багатьох аспектах, на нашу думку, можна співвіднести з положеннями теорії самоактуалізації, основи якої було закладено А. Г. Маслоу. У творі «Мотивація та особистість» він утверджує, що психологія найчастіше займається дослідженням психічнохворих людей, як наслідок, спотворює істинну сутність людини. Своїм завданням учений робить дослідження психічного стану тих представників людства, що досягли стану «самоактуалізації», бо саме вони, на його думку, є втіленням психічного здоров'я: «Самоактуалізовану людину відрізняють від середньостатистичної людини не кількісні, а якісні відмінності; вони настільки кардинальні, що можна говорити про два типи індивідуальної психології. Я впевнений, що особлива увага, яку приділяє наука незрілості, нездоров'ю, патології, вкрай негативно відображається на її розвитку, народжує ущерблену психологію й ущерблену філософію. Базисом універсальної науки про людину повинно бути дослідження самоактуалізованої особистості».

Найвищим типом самоактуалізації, на думку психолога, постають ті особистості, що переживають містичний досвід як «вище переживання», як «згусток усіх тих станів та переживань, під час яких відбувається втрата або трансценденція

Я». Такі особистості «живуть не тільки в реальному світі, але й у більш високій реальності – реальності Буття, у символічному світі поезії, естетики, трансценденції, у світі релігії в її містичному, дуже особистому, не канонізованому значенні, у реальності вищих переживань».

А. Г. Маслоу впевнений, що звичайна людина прагне, передусім, задоволення своїх базових потреб, які ще не отримали достатнього задоволення. На відміну від неї, самоактуалізована людина характеризується прагненням задовольнити свою потребу в саморозвитку, реалізувати потенціал, який вона в собі несе. Іншими словами, така людина «прагне досконалості, все більш повного розвитку своїх унікальних можливостей». Саме тому її характерною рисою постає «*креативність*» як «особливий спосіб світосприйняття, особливий спосіб взаємодії з реальністю». Креативність допомагає здоровій особистості виразити себе, і, як це не дивно, наслідки креативності виявляються у будь-якій діяльності самоактуалізованої людини, навіть у самій буденній. «У такому розумінні звання творця може отримати будь-який самоактуалізований швець, кравець або кондитер».

Психолог утверджує, що головною ознакою свідомості самоактуалізованої особистості є відсутність будь-яких дихотомій, зокрема, дихотомії «егоїзм-альтруїзм». «Здорова людина у кожній своїй дії одночасно й егоїстична, й альтруїстична. Її життя одночасно і духовне, і нище, його чуттєвість досягає такої сили, що навіть секс може стати для неї шляхом у вищі, «релігійні» сфери». Обов'язок не заперечує задоволення, робота не заважає грі, навпаки, обов'язок постає задоволенням, а робота перетворюється на гру, коли людина, яка добродійно виконує свій суспільний обов'язок, знаходить у ньому насолоду та щастя.

Знищуються також усі інші дихотомії: доброта-жорстокість, конкретність-абстрактність, прийняття-зречення, індивідуальне-суспільне, конформізм-нонконформізм, відчуження-ідентифікація, серйозність-гумор, діонісизм-аполлонізм, інтроверсія-екстраверсія, захоплення-нехтування, серйозність-

привольність, конвенціоналізм-незалежність, містика-реальність, активність-пасивність, мужність-жіночість, жадання-любов, Ерос-Агапе. Психолог підсумовує, що «невротичний антагонізм між Ід, Его та Супер-его у таких людей долається. Він трансформується у відношення синергізму та співпраці. Психічне життя цих людей цілісне та єдине, його неможливо розчленити на окремі сфери, їх когнітивні процеси існують у нерозривній, антиарістотелівській єдності з їх потягами та емоціями. Їх високе начало перебуває у повній згоді з низьким, тваринним началом, і унаслідок чого те, що раніше було дилемою, постає єдністю, новою сутністю, або, як це не парадоксально, перестає бути дилемою» [3, с.11].

Як тут не пригадати слова сучасного містика Бхагавана Шрі Раджніша (Ошо): «Метушитися між крайнощами – ось справжній гріх. Триматися золотієї середини – означає не грішити... Тому що, коли приймаєш одну сторону, ти заперечуєш іншу – а істина в єдності». «Коли б не схилився до одної з крайнощів, тоді б не розпочиналася боротьба, тому що крайність завжди тримає у напрузі... Крайність завжди напружена, схвильована, збуджена. Тільки всередині, у рівновазі немає ні турбот, ні хвилювань – ти вдома, ти розслаблений...». «Не важливо, де ви зараз: протилежне завжди на іншому боці, і вас тягне туди, тому що привабливість посилюється завдяки відстані». «Містики так говорять: коли йдеться про практичні зручності, будь ласка, розрізняйте, але насправді реальність неподільна... Реальність – це блаженство, де немає ні щастя, ні горя. Реальне вище за смуток та радість... Коли зникає будь-яка подвійність, приходиться блаженство» [4, с. 110; 112; 184].

Також і Баба Рам Дас відмічав, що «досягнення рівноваги – це однакова повага до всіх планів буття», оскільки в поняття «*бути*» входить високе й низьке. Він попереджував, що «кожного разу, коли ви зайняті боротьбою проти чогось, ви посилюєте його реальність» [6, с. 209; 259; 266]. Містик радить: «І якщо дійсно зацікавлені припинити страждання, ви визнаєте, що

кінець страждання – це повне усвідомлення». Отже, «користуйтеся усім цим, будьте з ним, насолоджуйтеся ним, живіть повним життям, але не прив'язуйтеся. Проліньте через це, будьте з цим, відпустіть це». У цьому випадку життя перетворюється в медитацію, яка потребує бути прямо тут; усвідомлювати почуття свого тіла; усвідомлювати свій розум, що зачипляється то за те, то за інше; просто сидіти в цей момент і не судити про нього; спостерігати за розумом; відчувати серце своє, вдихати та видихати в нього; залишити свої очікування; залишити всі визначення; залишити свої емоції, але не відштовхувати їх, визнати їх, дати їм місце [6, с. 253; 315]. За визначенням Ошо Радніша, «медитація – це ніщо інше, як створення ситуації, коли в розуму все менше й менше турбот. Ти настільки позбавлений страху, настільки повний любові й миру, так задоволений всім, що б не відбувалося, що розуму нічого сказати» [5, с. 90].

На думку А.Г. Маслоу, самоактуалізована особистість відрізняється тим, що здатна прийняти *все*, як в собі, так і в інших, в природі, тому що здатна «бачити реальність в її істинному світлі». «Ці люди сприймають людську природу такою, якою вона є, а не такою, якою вони хотіли б бачити її». Їх здатність приймати все виявляється найбільш очевидно на самому низькому рівні потреб, на, так званому, тваринному рівні: «Самоактуалізовану людину можна назвати міцною, здоровою твариною... У неї добрий апетит, міцний сон, вона вміє отримувати задоволення від сексу та інших фізіологічних потреб». Отже, самоактуалізована людина не намагається сперечатися з природою або нав'язувати їй потрібний для неї порядок речей. Природним наслідком цієї здатності до прийняття постає знижена здатність до відрази, тобто неприємні моменти, що пов'язані з приготуванням їжі, тілесні виділення й запахи, фізіологічні функції не викликають у здорової людини тієї відрази, якою звичайно реагує на них середня людина, а тим більш, невротична, хвора.

Самоактуалізованій людині не притаманні такі якості, як ханжество, лицемірство, нещирість, фальш, потворство, бажання створити враження тощо. Вони не хочуть здаватися кращими, ніж вони є насправді, тому вони вміють миритися зі своїми недоліками й звикають ставитися до них як до нейтральних особистісних характеристик. Водночас, існують такі якості, що здатні викликати в такої людини почуття провини, тривоги, шкодування: 1) такі недоліки й пороки, які людина може перемогти в собі (наприклад, лінощі, егоїзм); 2) неподоланні пережитки психологічного нездоров'я (упередженість, заздрість, ревності); 3) звички, що, хоча й не стали другою натурою, можуть бути дуже сильними, а також 4) недоліки й пороки тієї культури або соціальної групи, з якою ці люди ідентифікують себе.

Отже, самоактуалізована людина звинувачує не природу, а лише себе. Вона розуміє, що всі зазначені якості призводять до формування прив'язаностей і сприяють стражданню, і, у такий спосіб, створюють перешкоди на шляху творчої реалізації та самовдосконалення.

Здатність приймати все сприяє формуванню почуття спільності, почуття ідентифікації з людством, симпатії й любові до людей. «Можна сказати, що самоактуалізована людина відчуває себе членом великої родини, сприймає людей як своїх братів. Саме тому, що вона любить їх, їх недоліки і безглуздя засмучують її, а інколи навіть виводять з себе. Однак вона пробачає їхні слабкості, тому що інших братів у неї немає» [3, с.11]. Отже, самоактуалізована людина гостро відчуває свою приналежність до людського роду, своє родство з людьми, з цими слабкими, недосконалими істотами, котрих вона могла б презирати, а замість цього вона ставиться до них поблажливо, усвідомлюючи, що вони просто не вміють робити того, що вміє вона, не вміють зрозуміти тих речей, котрі зрозумілі для неї, не вміють бачити істину, яка так очевидна для неї. Наприклад, Баба Рам Дасс підкреслював, що любити всіх необхідно не за щось,

«а просто тому, що вони є – тут і зараз. Любити такими, якими вони є, не висуваючи ніяких вимог. Тільки лише в тому випадку ви починаєте пред'являти вимоги до людей, коли вони своїми діями обмежують можливості інших бути вільними».

Справжня любо завжди безумовна. «Любов і співчуття виявляються в тому, щоб нікому не нав'язувати цілей, але бути доступним для кожної людини. Найкраще, що можна зробити, – це стати такою атмосферою для людей, яка надає їм можливість «розкритися тим найкращим чином, яким вони можуть розкритися» [6, с. 199; 203; 261]. Можливим це постає лише в тому випадку, коли людина через прагнення любові живе в просторі любові і, урешті-решт, сама стає любов'ю. Тоді вона більше не має потреби в іншій людині, щоб та звернула її до любові, однак кожний, хто торкнеться її, відчує любов і нап'ється з неї.

А.Г.Маслоу підкреслював, що «люди, які не досягли рівня самоактуалізації, які прагнуть потреб дефіцієнтних рівнів, мають потребу в інших людях, оскільки тільки від інших людей вони можуть отримати такі необхідні для них любов, безпеку і повагу» [3, с.11]. Також і Ошо говорив: «Ви користуєтесь іншими, називаючи це любов'ю. Головною метою може бути секс або щось інше, але ви, так чи інакше, користуєтесь іншою людиною. Взаємне користування – ось, що таке ваша любов. Не дивно, що вона найчастіше обертається справжнім пеклом... Чуже Его заважає, і кожний прагне пригнічувати іншого, цілковито володарювати над ним» [4, с. 113; 114]. Отже, головною перешкодою для істинної любові є егоїзм, занурення у потреби і бажання власного «Я».

Щодо міжособистісних стосунків самоактуалізованої людини з близькими для неї людьми, то А. Г. Маслоу робить висновок, що вони є набагато більш глибокими, ніж стосунки звичайної дорослої людини. «Самоактуалізована людина схильна повністю забути про себе, про свої потреби, вона зливається з близькою для неї людиною, розчинюється в ній, постає її частиною. Її інтимні стосунки є прикладом абсолютної ідентифікації». Утім, однією з важливих умов встановлення

таких стосунків постає відповідність партнерів, оскільки зблизитися з самоактуалізованою людиною здатні тільки здорові люди, хто сам наближається до самоактуалізації. Якщо ж пригадаємо, що таких людей відносно небагато, то необхідно зробити висновок щодо розбірливості самоактуалізованої людини в її стосунках з людьми [3, с.11].

Також і Ошо Раджніш відмічав, що «в любові Его повинно зникнути. У любові ти більше не відокремлений – любов допомагає тобі розчинитися й змішатися з іншими. Це зустріч і злиття». Містик підкреслював, що «для любові потрібна величезна хоробрість, тому що вона потребує пожертвувати Его. Це найбільший подвиг, який може здійснити людина. Лише ті, хто готові стати ніким, здатні любити» [5, с. 98-99].

Отже, можна зробити висновок, що «самоактуалізована людина» в психологічному вченні А. Г. Маслоу в процесі свого особистісного зросту набуває всіх ознак просвітленої особистості, зокрема, таких, як прийняття всіх аспектів буття (або долання дихотомій), креативність, почуттів спільності з людством, симпатії й некорисливості, безумовної любові до людей.

Література

1. *Авалон А.* Введение в маханирвану тантру. / Артур Авалон; [пер. с англ. С.В.Лобанова]. – М.: Стар-клайт, 2002. – 149 с.
2. *Джохари Х.* Инструменты для Тантры. Чакры: энергетические центры трансформации. / Хариш Джохари; [пер. с англ. К.Семенова]. – К.: «София», 1999. – 264 с.
3. *Маслоу А. Г.* Мотивация и личность. / Абрахам Гарольд Маслоу // Библиотека Фонда содействия развитию психической культуры (Киев). – Режим доступа к библиотеке: <http://psylib.org.ua/books/masla01.htm>.
4. *Ошо Р.* Горчичное зерно. Комментарии к пятому евангелию от святого Фомы. / Раджниш Ошо [пер. с англ. К.Семенов]. – К.: «София», Ltd, 2002. – 496 с.

5. *Ошо*. Храбрость. Радость жить рискуя / Ошо. – СПб.: ИД «Весь», 2003. – 224 с. – («Ключи к новой жизни»).
6. *Рам Дасс*. Зерно на мельницу // Лилли Дж. Центр циклона. Рам Дасс. Зерно на мельницу. / Рам Дасс; [перераб. анонимного пер. И.Старых]. – К.: «София», 1993. – С. 183–319.
7. *Hoffman M.* The right to be human: A biography of Abraham Maslow. Los Angeles: Jeremy P. Tarcher, 1988; Maddi S. R. Personality theories: A comparative analysis. Chicago: Dorsey Press, 1988; Wilson C. New pathways in psychology: Maslow and the post-Freudian revolution. – New York: Taplinger Publishing, 1972.

Жиртуева Н.С. Теория самоактуализации А.Г.Маслоу в контексте тантрического учения о просветлении

В статье осуществляется сравнительный анализ идей индуистского тантризма (шактизма) и теории самоактуализации А. Г. Маслоу. Делается вывод, что «самоактуализированный человек» приобретает черты просветленной личности.

Ключевые слова: мистика, тантризм, самоактуализация, дихотомия, просветление.

Zhirtueva N.S. Maslow theory of self-actualization in the context of the Tantric doctrine about the enlightenment

Summary: The comparative analysis of the ideas of Hindu Tantrism (Shaktism) and of the Maslow theory of self-actualization is accomplished in the article. A conclusion that a self-actualized person acquires the traits of the enlightened personality is made.

Key words: mystic, Tantrism, self-actualization, dichotomy, enlightenment.

Надійшла до редакції 19.03.2011 р.